

Van 'opkomende' stedelijke macht (119) en 'opkomende' burgerij (47) kan er op het einde van de dertiende eeuw in Vlaanderen geen sprake meer zijn; ze hebben dan al hun hoogtepunt bereikt. Deze term wordt trouwens ook gebruikt (174) met betrekking tot de twaalfde eeuw, waar hij zeker meer op zijn plaats staat. Zoals de auteur terecht opmerkt (119) was het voor de steden geen kwestie van recht, wel van macht.

In het tweede deel gewijd aan de synode en de algemene rechtsontwikkeling in de dertiende eeuw, wordt de wroegingsprocedure afgewogen tegen het geleerde recht en tegen het gewoonterecht. Ook hiervoor is het proces van 1269 en volgende jaren de hoofdbron. De auteur stelt vast (158) dat de synode 'moeilijk te enten is op één van de takken van het geleerde strafprocesrecht', en dat 'het instituut van de synode vreemd is aan de 13de eeuwse romano-canonieke procedure'. Verder stelt de auteur (179) dat er 'tussen het stadsrecht van de 13de eeuw en de synodale procedure geen verwantschap was', maar dat de tegenhanger van de synodale procedure in het wereldlijk strafprocesrecht de 'doorgaande waarheid' was. Hij besluit (184) dat pas tegen het einde van de dertiende eeuw de synode geïncorporeerd werd in het romano-canonieke strafproces waarbij de betichtings- én bewijsjury van de synode herleid werd tot een betichtingsjury met verdere afhandeling van de zaak voor de officialiteit.

Het derde deel behandelt de synode in het bisdom Doornik van de veertiende tot het midden van de zestiende eeuw, waarbij dezelfde vragen worden gesteld als in het eerste deel. De bevindingen worden ter vergelijking systematisch ingekaderd in een breed Europees perspectief. Uit dit onderzoek blijkt dat de synode in Doornik niet meer gehouden werd door de bisschop zelf, maar dat deze die taak toevertrouwd had aan zijn dekens van de Christenheid. In de omringende bisdommen daarentegen zijn het eerder de aartsdiakens die de synodale taken naar zich toe getrokken hadden. De auteur constateert ook een aantasting van de competentie van de synode, waarbij vooral de steden een actieve rol hebben gespeeld.

De langzame aftakeling van de synode als kerkelijke strafrechterlijke procedure ziet Lambrecht in de loop van de dertiende eeuw beginnen. De factoren van dit verval waren volgens hem van tweeërlei aard, enerzijds 'de breuk tussen de synodale traditionele visie en de economische dwingende noodzaak van het moment', anderzijds de niet-adequate, orale en formalistische procedure. Deze visie, hoewel wellicht te zeer bepaald door de aard van het bewaarde bronnenmateriaal, beantwoordt aan de algemene evolutie die de hier behandelde periode kenmerkt. Het is Lambrechts grote verdienste het ongemeen belang van de synode voor de schepping van een Westeuropees beschavingspatroon te hebben aangetoond.

Th. de Hemptinne

NIEUWE GESCHIEDENIS

M. P. Holt, *The Duke of Anjou and the Politique Struggle during the Wars of Religion* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986, 242 biz., f108,50, ISBN 0 521 32232 4).

Eindelijk is er een studie verschenen over Frans van Valois, hertog van Anjou en heer van de Nederlanden. Op een negentiende-eeuwse bronnenpublicatie na ' is er nooit veel aandacht

aan Anjou besteed. Volgens Holt omdat Anjou's ambitieuze plannen mislukten. Een belangrijker verklaring lijkt mij dat historici lange tijd de Opstand zagen als een nationale strijd voor onafhankelijkheid en Republiek. Een soevereiniteitsaanbod aan een Franse prins viel hiermee niet te rijmen. Pas sinds dit beeld verlaten is, werd een evenwichtige benadering van Anjou mogelijk. F. A. Yates deed hiertoe in 1959 een voorzichtige poging in *The Valois Tapestries*, in de jaren tachtig gevolgd door N. M. Sutherland. Deze laatste wees op het belang van Anjou, toekomstig koning van Frankrijk, beschermer van de Hugenoten en verloofde van Elisabeth van Engeland, voor alle tegenstanders van Spanje².

Ook Holt beschouwt Anjou als een sleutelfiguur in de Europese godsdienstoorlogen. Hij onderzoekt de betrekkingen tussen Anjou en de *politiques* in Frankrijk en de Nederlanden. Anjou's positie en zijn reputatie als tolerant man wekten bij hen de hoop dat hij zich bij hen zou aansluiten en een einde aan de godsdienstoorlogen zou maken. Holt toont aan dat dat niet gebeurde en onderzoekt waarom niet. Een vergadering van de Franse Staten-Generaal in 1576 en Anjou's verblijf in de Nederlanden in 1578 staan hierbij centraal. Want toen die vergadering stemde over oorlog of vrede, koos Anjou de kant van de koning en daarmee voor oorlog. Holt maakt Anjou's keuze aannemelijk door te zeggen dat een pleidooi voor de vrede toen geen schijn van kans maakte (81). In 1578, toen de Nederlanden hem een verdrag aanboden met de opdracht hen te beschermen tegen de Spanjaarden, kwam hij in een soortgelijke situatie. Het leek een uitgelezen kans om een einde te maken aan de interne verdeeldheid. Maar ook hier liet Anjou die kans liggen en vergrootte de verdeeldheid juist door partij te kiezen. Weer zegt Holt dat de omstandigheden een andere houding onmogelijk maakten (115).

Alvorens een mening te geven over de inhoud van het boek, zal ik enige aandacht schenken aan de compositie. Holt wil onderzoeken waarom Anjou niet met de *politiques* in zee is gegaan. Deze vraag blijkt slechts tot omstreeks 1579 te spelen. Omdat *The Duke* echter tevens een biografie is en Anjou pas in 1584 gestorven is, valt het boek in twee thema's uiteen. De eerste vijf hoofdstukken behandelen de probleemstelling, de rest van het boek blijkt gecentreerd rond de vraag of Anjou een mislukkeling te noemen is. Hier komen zijn pogingen Elisabeth te huwen (hoofdstukken zes en zeven) en om als landsheer van de Nederlanden de Spanjaarden te verslaan (hoofdstukken acht en negen) aan bod.

Waarom heeft Holt de betrekkingen tussen Anjou en de *politiques* als rode draad voor de biografie willen nemen terwijl deze vlag de lading niet dekt? Waarschijnlijk omdat *The Duke* een bewerking is van Holts dissertatie uit 1981, *A Prince of the Blood in the French Wars of Religion: François de Valois, Duke of Alençon and Anjou 1555-1584*. Het leek logisch om dat verhaal uit te breiden met een verhandeling over de Nederlanden. Ook daar woedde immers een godsdienstoorlog, ook daar speelde Anjou een rol en verkozen sommigen vrede boven eenheid van religie. Helaas is de overeenkomst meer schijn dan werkelijkheid. Terwijl in Frankrijk ook na Anjou's dood de *politiques* bleven doorgaan, verdwenen de gematigden in de Nederlanden al in de jaren 1579 en 1580 van het toneel³. Dat Holt dat niet gezien heeft komt omdat hij niet goed uit de voeten kan met het begrip *politiques*. Voor Frankrijk geeft hij wel aan wie hij hieronder verstaat, voor de Nederlanden niet. In Frankrijk is het de groep die tijdens de vergadering van de Staten-Generaal in 1576 om vrede vroeg (92). Al degenen die voor die tijd voor tolerantie en vrede gepleit hadden zijn slechts 'malcontenten', handelend uit eigenbelang (38). Holt geeft niet aan wie in de Nederlanden *politiques* waren en wekt de indruk dat het ieder was die tolerant was, uit eigenbelang of niet.

Deze vaagheid over de *politiques* in de Nederlanden is misschien te wijten aan het feit dat Holt belangrijke Nederlandse literatuur, zoals de *AGN*, niet geraadpleegd heeft. Het volgende citaat mag een indicatie zijn van zijn inzicht in de gebeurtenissen in de Nederlanden: 'With overtures from both the Calvinist-dominated provinces of Holland and Zeeland in 1576 and the Catholic provinces of the south in 1578, Anjou was in a unique position to help arbitrate the disputes that divided the provinces. Although it was beyond him to prevent the break with Spain, he could have made an attempt to diffuse the one issue that ultimately split the provinces apart: religion. When the 'Spanish fury' caused the revolt to expand ... Anjou was the one figure that the Calvinist maritime provinces and the Catholic southern provinces ... were willing to trust...' (214).

Ernstiger is het wellicht dat de biografie geen overtuigend beeld van de hoofdpersoon weet te schetsen. Holt wil Anjou zo graag rehabiliteren dat deze als een filantroop opdoemt die niets liever wil dan de Nederlanden helpen (93-101). Zo verklaart Holt ook dat Anjou Elisabeth tien jaren lang het hof maakte: om Engelse steun voor de Nederlanden te winnen (149). Anderzijds geeft Holt toe dat Anjou 'a prince in pursuit of a crown' was (7), zeer ambitieus en uit op eigen gewin (86). Het voornaamste bezwaar tegen het boek is mijns inziens echter dat de conclusie niet aansluit op het onderzoek. Terwijl Holt aangetoond heeft dat Anjou noch in 1576 in Frankrijk, noch in 1578 in de Nederlanden voor vrede een eenheid kon ijveren, concludeert hij uiteindelijk dat Anjou één ding verweten mag worden: dat hij in die jaren de kans gemist heeft om zich aan te sluiten bij het streven van de *politiques* naar vrede (214).

Ondanks alle kritiek is *The Duke* de moeite waard. We krijgen veel informatie over Anjou en een welkome bijstelling van het negatieve imago dat hij over het algemeen in de historische pers heeft. Nu is niet langer vol te houden dat Anjou zijn mislukking als landsheer vooral aan zichzelf te wijten had. Hij miste vanaf het begin iedere reële kans van slagen omdat Franse steun en Nederlands geld ontbraken (140). Of de steden niet over de brug kwamen uit particularisme, zoals Holt beweert (198-199) of uit onmacht, zal nader uitgezocht moeten worden. Dat geldt ook voor Holts opmerkingen over Elisabeth. Uit een nog onuitgegeven lijst (226) blijkt dat zij Anjou in het jaar 1581-1582 meer dan een kwart van haar jaarlijkse inkomsten gegeven heeft (196-197). Het blijft echter onduidelijk of dit geld bedoeld was voor de Nederlanden of voor Anjou persoonlijk. Kortom, *The Duke* nodigt uit tot verder onderzoek in de era Anjou.

1 P. L. Muller en Alph. Diegerick, ed., *Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas, 1576-1584* (5 dln.; Utrecht, 1889-1899).

2 N. M. Sutherland, 'William of Orange and the Revolt of the Netherlands: a Missing Dimension', *Archiv für Reformationsgeschichte*, LXXIV (1983) 201-230.

3 J. J. Woltjer, 'De Vrede-makers', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXXIX (1976) 299-321.

M. G. M. Witlox

W. Ph. Coolhaas, ed., *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie, VIII, 1725-1729* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie CXCI; Den Haag: Nijhoff, 1985, xii + 275 blz., f67,50, ISBN 90